

УДК 343.13

ДОМАШНІЙ АРЕШТ – АЛЬТЕРНАТИВА ТРИМАННЮ ПІД ВАРТОЮ

**А.М. ДОЛГОПОЛОВ, кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України¹**

Досліджено необхідність впровадження єдиних, наближених до європейських стандартів застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Кримінальний процес, заходи забезпечення кримінального провадження, домашній арешт, тримання під вартою.

Регулювання кримінально-правових відносин у нашому суспільстві може здійснюватись лише через кримінальний процес. Звідси впливає надзвичайна важливість удосконалення кримінального-процесуального законодавства з урахуванням традицій вітчизняної правової думки, світової практики, сучасного стану і чинників нашого суспільства та тенденцій його розвитку. Актуальність даної роботи пов'язана з прийняттям Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), який повинен стати надійним способом розв'язання цих завдань.

Питання дотримання прав особи під час розслідування злочинів є пріоритетним у діяльності органів кримінальної юстиції на стадії досудового розслідування [1, ст. 2].

Відповідно до державної політики, спрямованої на гуманізацію кримінального процесуального та кримінального законодавства, виникає необхідність впровадження і застосування єдиних, наближених до європейських, стандартів заходів забезпечення кримінального провадження. Саме цей вислів вживається в новому КПК України та включає в себе заходи, що тимчасово обмежують права певних учасників кримінального провадження (виклик, грошове стягнення, обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, вилучення майна, затримання особи), а також відомі запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою). Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення його дієвості [1, ст. 2].

У науковій юридичній літературі запобіжні заходи визначаються як різновид заходів кримінального процесуального примусу попереджувального характеру, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та

посадовими особами щодо підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства і суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі, продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення процесуальних рішень [2, с. 249].

Проте ряд дослідників розглядають запобіжні заходи в контексті діяльності зі здійснення кримінального переслідування. Зокрема, Є.Білоусова зазначає, що без застосування запобіжних заходів здійснення кримінального переслідування неможливе [3, с. 48].

Р. Мазюк доводить, що запобіжні заходи мають розглядатися як факультативний елемент останнього, оскільки забезпечують реалізацію обвинувальної діяльності органів досудового розслідування і прокурора [4, с. 103]. Деякі інші дослідники вважають, що основне призначення запобіжних заходів полягає не у викритті винного, а у забезпеченні оптимальних умов для доказування.

Вважаємо, що застосування запобіжних заходів покликане сприяти належному здійсненню кримінального провадження і виконанню кожним із його учасників покладених на нього процесуальних функцій. Разом із тим, запобіжні заходи застосовуються насамперед на стадії досудового розслідування і щодо особи, яка ще не визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, інститут запобіжних заходів не має та й не повинен мати обвинувальну спрямованість.

Кінцевим результатом запровадження європейських стандартів має стати значне зменшення кількості осіб, які тримаються під вартою до вироку суду.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який вступив у дію 19 листопада 2012 р., містить ряд положень, що покликані обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі. До них можна віднести норми щодо: проведення досудового розслідування з кримінальних проступків (неможливо застосувати тримання вартою з указаних видів кримінальних правопорушень); особливої процедури погоджень застосування всіх без винятку запобіжних заходів (слідчий – прокурор – слідчий суддя), запровадження нових, раніше невідомих українському законодавству запобіжних заходів – особисте зобов'язання та домашній арешт. Але якщо особисте зобов'язання по суті є альтернативою підписки про невиїзд, яка була передбачена попереднім КПК України, то домашній арешт – це новий запобіжний захід.

Водночас слід зазначити, що КПК УРСР 1922 р. передбачав домашній арешт як запобіжний захід – обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варти чи без такої. Й як свідчить історія становлення кримінального судочинства нашої держави, даний вид процесуального примусу був досить дієвим.

Тому дана публікація присвячена саме вище вказаному виду запобіжного заходу – домашньому арешту.

Зазначений вид запобіжного заходу застосовується в більшості європейських країн, у тому числі і у Російській Федерації [5, ст. 107].

Безпосередній аналіз практики кримінального судочинства зарубіжних країн дає підстави зробити висновок про вірність запровадження в КПК саме цього запобіжного заходу.

Відповідно до положень нового КПК України **домашній арешт** як запобіжний захід полягає у обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого, шляхом його ізоляції в житлі через заборону залишати житло цілодобово або в певний (з 22.00 до 6.00) період доби. Його може бути застосовано лише до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [1, ст. 18].

Під житлом треба розуміти:

а) будинок приватної форми власності з усіма приміщеннями, в яких постійно чи тимчасово проживає підозрюваний, обвинувачений, включаючи приміщення, не передбачені для проживання, але які є складовою будинку;

б) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується підозрюваним, обвинуваченим для постійного чи тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі з необхідними для проживання приміщеннями тощо);

в) будь-яке інше приміщення або забудова, у яких постійно чи тимчасово проживає підозрюваний, обвинувачений, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для постійного або тимчасового проживання.

Домашній арешт застосовується до підозрюваного, обвинуваченого ухвалою слідчого судді за результатами вмотивованого клопотання слідчого, погодженого з прокурором, про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, в якій точно визначається житло, в якому він буде ізолюваний і в якому часовому режимі [1, ст. 181].

Під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий суддя може покласти на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання перебувати за кожною вимогою до суду або іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України [1].

Позитивним є також те, що новий КПК України чітко встановлює строки можливого застосування домашнього арешту – 2 місяці, при особливій необхідності, пов'язаній зі складністю кримінального провадження, він може бути продовжений до 6 місяців, але зазначений строк є граничним. Зазначене стимулюватиме правоохоронні органи в

стислі строки завершити досудове розслідування, хоча чинний КПК України не обмежує строки досудовою розслідування.

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого, який повинен негайно поставити його на облік і повідомити про це слідчому.

Працівники органу внутрішніх справ з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю.

Їх сутність полягає у закріпленні на тілі особи пристрою, який даватиме змогу відслідковувати й фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій буде захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби вчинити такі дії.

У разі вчинення особою однієї з перерахованих дій це буде підставою для зміни запобіжного заходу у виді домашнього арешту на тримання під вартою. Вказане є додатковим «стимулом» для особи до якої він застосовується.

Нині в МВС України створено робочу групу, яка займається розробленням механізму застосування електронних засобів контролю. З метою реалізації нової норми вже закуповується спеціальна техніка та проведено навчання по її застосуванню працівниками органів внутрішніх справ, які будуть здійснювати контроль за особами, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Аналіз статистики за 2012 р. засвідчив, що запобіжний захід у вигляді тримання під *вартою* застосовувався щодо приблизно 35 000 осіб, з них 27 000 осіб вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. Отже, майже до 8 000 осіб був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, хоча вони вчинили злочини середньої тяжкості, але перешкоджали об'єктивному розслідуванню шляхом неявки до правоохоронного органу, фальсифікації доказів, впливу на учасників процесу тощо. В деяких випадках підозрювані, обвинувачені змушені були «сидіти», оскільки не мали змогу підтвердити свою платоспроможність для обрання відносно них застави. А саме домашній арешт покликаний вирішити зазначені проблеми та стати проміжковим запобіжним заходом між заставою та триманням під вартою.

Очікується, що шляхом запровадження домашнього арешту вдасться значною мірою розвантажити ізолятори тимчасового тримання осіб та слідчі ізолятори, кількість затриманих в яких не завжди відповідає можливості розміщення таких осіб, що відповідно призводить до порушень прав громадян.

Сприятиме домашній арешт також тому, що більшості осіб допоможе «не втратити себе у суспільстві» (дасть змогу деяким особам продовжувати працювати, забезпечувати себе та своїх рідних, підтримувати соціальні зв'язки тощо).

З психологічної точки зору домашній арешт для особи до якої він застосовується, також є допоміжним запобіжним заходом, оскільки не для кого не секрет, що ті особи, які «відвідали» ті ж самі слідчі ізолятори, певною мірою схильні до вчинення правопорушень і в майбутньому. А підозрюваний, обвинувачений буде перебувати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користуватися мультимедійною технікою тощо.

Таким чином, домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід порівняно з триманням під вартою, його запровадження є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти до цих питань, рішень Європейського суду з прав людини щодо допущених в Україні порушень при взятті осіб під варту та їх подальшому триманні, зазначена тема втрачає гостроту і нагальність після появи нового запобіжного заходу – домашній арешт

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора. – К. : Юстініан, 2012. – 1328 с.
2. Кримінальний процес [Текст] : підруч. / під ред. Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної. – Харків, 2010. – С. 249.
3. Белоусова Е.А. Прекращение уголовного преследования в стадии предварительного расследования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.А. Белоусова. – СПб., 2004. – С. 48.
4. Мазюк Р.В. Институт уголовного преследования в российском уголовном судопроизводстве : моногр. / Р.В. Мазюк. – М., 2009. – С. 103.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Собрание законодательства РФ. – 2001. – № 52. – Ч. 1. – Ст. 4921 (с последующими изменениями и дополнениями).

Исследована необходимость применения единых, приближенных к европейским стандартам применения мер обеспечения уголовного производства.

Уголовный процесс, меры обеспечения уголовного производства, домашний арест, содержание под стражей.

Investigated the need for a unified, close to European standards, the application of measures to ensure the criminal proceedings.

Criminal procedure, measures to ensure the criminal proceedings, house arrest, detention.